

Економика природопользования и ЭКОЛОГИЯ

УДК 332.142.6:330.341.42(477.8)

АНАЛІЗ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВО - ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Шевчук Я.В.

Аналізуються екологічні проблеми Карпатського регіону, встановлюється якість території в контексті формування його територіально-галузевої структури.

Ключові слова: екологія, регіон, територіально-галузева структура, проблема, якість території.

Актуальність дослідження екологічних проблем формування галузево - територіальної структури економіки Карпатського регіону важко переоцінити. Адже, якщо взяти до уваги територіально-галузеву структуру економіки Карпатського регіону, то вона повинна разом з середовищем цього регіону, яке має відповідати відповідним екологічним параметрам, представляти еколого-економічну систему, котра є безпечною для життєдіяльності людини. Це означає, що територіально-галузева структура економіки Карпатського регіону повинна бути такою, яка не збільшує техногенне навантаження на середовище і забезпечує його якість. Саме поняття «якість території» є своєрідним відображенням коеволюційної концепції, причому це поняття насичують щоразу більшим екологічним змістом. Зокрема, Є.С.Дзекцер (1992) якістю території вважає «сукупність фіксованих властивостей території, що визначає ступінь її придатності як середовища існування людини і можливості підвищення цього ступеня». На основі цього Гошовський С.В., Рудько Г. І., Преснер Б.М. стверджують, що якість території характеризує прагматичне (споживче) ставлення людини або суспільства в цілому до об'єктів природної системи. Вони підкреслюють, що поняття якості території можна розглядати і з санітарно-гігієнічних, або еколого-біогеохімічних позицій [1].

Вивченню екологічних проблем та їх ролі у формуванні структури економіки і якості території присвячені праці О. Алімова, Г.Бачинського, І. Бистрякова, С.Генсірука, М.Голубця, Б.Данилишина, Д.Добряка, М.Долішнього, С.Дорогунцова, Я.Дяченка, Я.Коваля, В.Кравціва, Є.Мішеніна, В.Міщенко, В.Парпана, М.Паламарчука, О.Паламарчука, Н.Реймерса, І.Синякевича, Ю.Стадницького, С.Стойка, Ю.Туниці, А.Федорищевої, М.Хвесика та інших вітчизняних і зарубіжних вчених. Протягом останніх років опубліковані цікаві праці таких вчених, як М.Хвесик, І.Головинський, О.Навроцька, В.Голян та ін. Як правило вчені однакові в тому, що особливо актуальним завданням є вирішення екологічних проблем у Карпатському регіоні, де вони особливо загострилися протягом останніх років.

В той же час очевидно, що якість території Карпатського регіону мала б бути вищою на тлі інших регіонів, оскільки саме цей регіон України вважається відносно найбільш збереженим від впливу антропогенних факторів. Але, слід згадати, що у 1991 році Верховна Рада України оголосила територію всієї України зоною екологічного лиха. При цьому, Карпатський регіон був називаний в числі регіонів, які потребують першочергової державної допомоги для поліпшення екологічної ситуації. Адже, як стверджує С.Ю. Попович, в останні 20-30 років і в цьому регіоні відбулися корінні зміни в стані окремих елементів довкілля, зокрема ландшафтів [4], що є наслідком господарської діяльності людини. Сказане підтверджує актуальність цієї публікації, метою якої є оцінка екологічної ситуації Карпатського регіону та встановлення якості його території в контексті формування його територіально-галузевої структури.

Зазначимо, що про якість території можна судити, в значній мірі по показниках забруднення тих чи інших її елементів. Одним з найважливіших таких показників є скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти. Від обсягів скидання забруднених вод залежить чистота тих водних об'єктів, з яких здійснюється забір води. У галузевій структурі водокористування на про-

мисловість припадає 56%, сільське господарство – 14%, комунальне господарство – 24% [5, с.80]. Отже, якість товарів і послуг, що виробляються вказаними галузями залежить від чистоти води. За період 1990-2007 рр. скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти збільшилося як по Україні загалом, так і по Карпатському регіону зокрема, але при цьому частка скинутих забруднених вод Карпатського регіону загальному обсязі таких вод України зменшилася з 6,8% у 1990 р. до 6,0 у 2007 р. (табл.1).

Таблиця 1

Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, (млн. м³)

Територія	1990	2000	2003	2004	2005	2006	2007
Україна	3199	3313	2948	3326	3444	3891	3854
Карпатський регіон	218	149	147	130	246	226	230
Частка Карпатського регіону (в %% від України)	6,8	4,5	5,0	3,9	7,1	5,8	6,0

З областей Карпатського регіону у 2007 р. найбільше скинули забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти у Львівській області: в 4,6 разів більше, ніж в трьох інших областях разом узятих. Але, при цьому, потужність очисних споруд у Львівській області лише в 1,4 рази більша, ніж в інших областях Карпатського регіону (табл.1). Не випадково у Львівській області очисні споруди працюють із значним перевантаженням і значна частка забруднених вод потрапляє у природні водойми без очистки.

Таблиця 2

Потужність очисних споруд, (млн. м³)

Територія	1990	2000	2003	2004	2005	2006	2007
Україна	8131	7992	7733	7740	7688	8104	7768
Карпатський регіон	623	634	589	576	585	589	566
У тому числі							
Закарпатська	53	48	63	64	65	65	42
Івано-Франківська	118	134	132	132	131	132	131
Львівська	386	386	329	320	326	329	331
Чернівецька	66	66	65	60	63	63	62
Частка Карпатського регіону (в %% від України)	7,66	7,93	7,61	7,44	7,6	7,26	7,28

Забрудненість річок разом з дією інших антропогенних факторів, зокрема з вирубкою лісів порушили гідрологічний режим Карпатського регіону, що зумовило збільшення частоти повеней, селів, зсувів, а також пересихання в літні сезони криниць, малих річок та дрібних потічків, недостачі питної води в окремих районах регіону. Це є суттєвим обмеженням розвитку рекреаційної сфери, лісопереробної промисловості та інших видів економічної діяльності. Поліпшення ситуації вимагає:

- будівництва відповідної потужності мережі гідротехнічних споруд для регулювання водного стоку рік і водних потоків;
- здійснення загального гідрологічного моніторингу в усіх висотних поясах гір, дані якого дадуть змогу розробити систему заходів, спрямованих на поліпшення ситуації;
- розроблення методики прогнозування повеней, яка б враховувала зміни техногенного та антропогенного навантаження, та підготовка управлінських кадрів до її використання;
- реалізації екологічного навчання населення то розвиток у нього екологічного мислення, спрямованого на збереження власного здоров'я та довкілля.

Незважаючи на те, що абсолютні показники викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення за період 1990-2007 рр. скоротилися у Карпатському регіоні майже в 2 рази, їх частка за цей же період зростає з 8,9% до 9,6% (табл.). Найбільший обсяг викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення серед областей Карпатського регіону мав місце у Івано-Франківській області (325,2 тис.т), на другому місці Львівська область (253,1 тис. т) (табл.3, рис. 1).

Таблиця 3

Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення¹

(тис. т)

Територія	1990	2000	2003	2004	2005	2006	2007
Україна	15549,4	5908,6	6191,3	6325,9	6615,6	7027,6	7380,0
Карпатський регіон	1394,5	453,5	493,6	485,1	539,3	628,5	712,4
Частка Карпатського регіону (в %% від України)	8,9	7,6	7,9	7,6	8,1	8,9	9,6

¹ У 1990, 2000рр. наводяться дані щодо викидів шкідливих речовин від стаціонарних джерел забруднення та автотранспорту, починаючи з 2003р. включені дані щодо викидів від залізничного, авіаційного та водного транспорту, а з 2007р. - від виробничої та іншої техніки.

Забруднення атмосферного повітря є лімітуючим фактором подальшого розвитку рекреаційної сфери, зокрема курортного господарства.

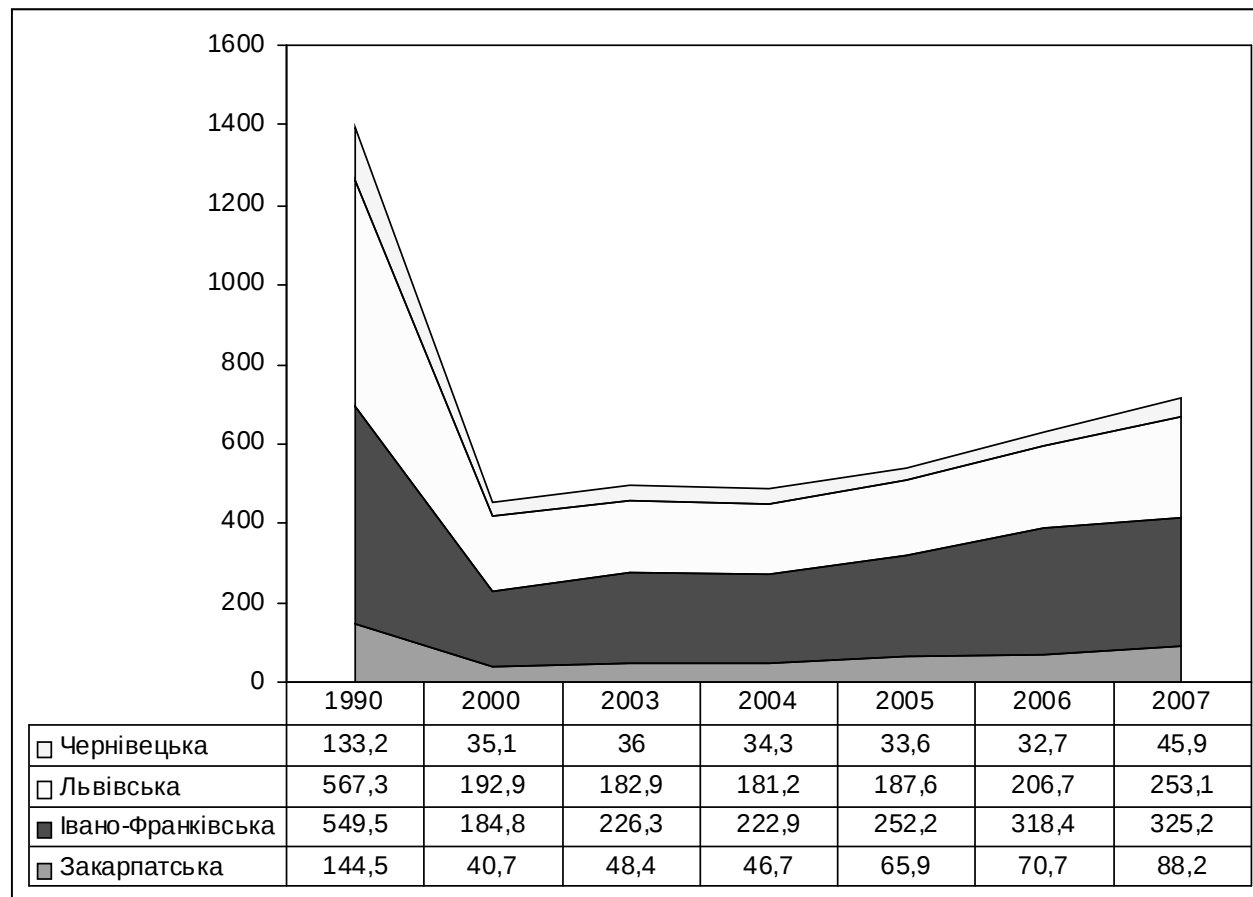

Рис.1. Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення

Деякі кращими є питомі показники викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення Карпатського регіону у розрахунку на квадратний кіло-

метр і на особу порівняно з іншими регіонами України та з середньо українським показником (рис. 2).

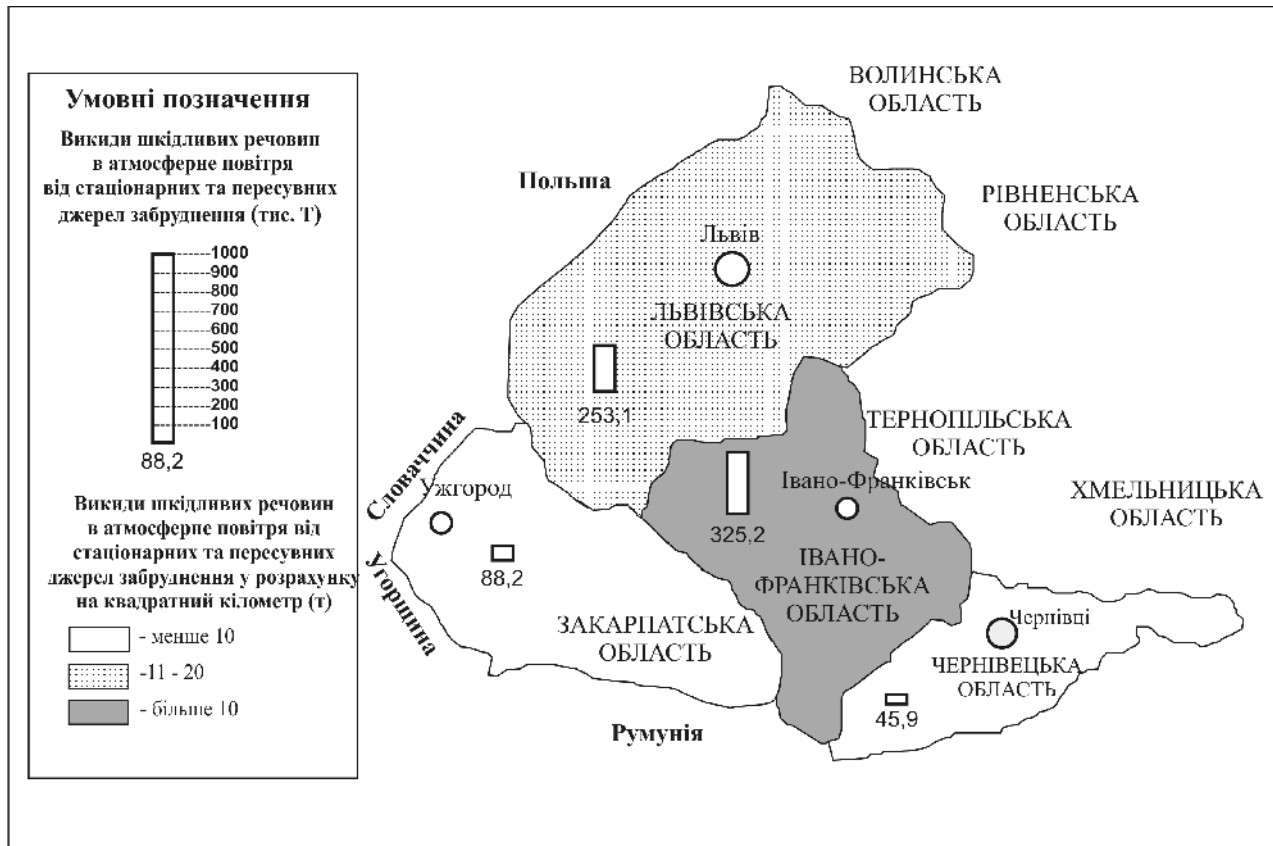

Рис. 2 Територіальні особливості концентрації викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних та пересувних джерел забруднення

Аналогічно, у Карпатському регіоні суттєво скоротилися протягом періоду 1990-2007 рр. абсолютні показники викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення, причому їх частка за цей же період також зростає з 7,8% до 8,5%. У цьому випадку також лідирують Івано-Франківська та Львівська області.

Значно складніша є ситуація з викидами шкідливих речовин в атмосферне повітря від автотранспорту. Адже, якщо територія Карпатського регіону становить 9,3% території України, то викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від автотранспорту – 12,7% (2007 р.). В значній мірі регіон забруднюється транзитним транспортом, але велику роль відіграє і зростання рівня автомобілізації.

В результаті, важливим завданням є повноцінна й ефективна реалізація екологічної політики в Україні. Тільки об'єднання зусиль уряду, організацій, установ, підприємств та населення зможуть сприяти отриманню позитивних результатів.

Велику тривогу викликає екологічна ситуація в тих рекреаційних зонах Карпатського регіону, в яких на її формування впливають екологічно небезпечні промислові об'єкти, що розташовані в безпосередній близькості від них. Так, тривалий період часу здійснювалася розробка родовищ сірки в Яворові і Новому Роздолі поблизу курортів Немирів, Шкло, Розділ; Стебницького родовища калійної солі, межі якого прилягають до курорту Трускавець. Отже, курортні зони та промислове виробництво у Прикарпатському нафтогазоносному районі формують специфічні симбіотичні територіальні утворення, а саме: Львівське (смт Брюховичі і приміські території короткочасного відпочину міського населення Львова); Яворівське (Немирів, Шкло і курортні місцевості Розточчя); Дрогобицько-Бориславське (Трускавець, Східниця); Стрийсько-Дашавське (Моршин).

Науковці, фахівці, спеціалісти неодноразово звертали увагу на те, що, за винятком гірських рекреаційних територій, курорти і курортні місцевості рівнинної та передгірної зони знаходяться в екологічно небезпечних умовах [3]. Так, на деяких курортах (Немирів, Трускавець, Моршин, Великий Любін, Поляна) спостерігаються вищі від середньо-республіканського рівня показники заб-

рудності повітря в результаті викидів забруднюючих речовин від автотранспорту, оскільки недалеко пролягають автомобільні магістралі. Забруднені і річки, що протікають через курорти, зокрема р. Верещиця в районі Великого Любена, р.Слониця в зоні Трускавця. Особливу увагу слід приділити вивченню екологічних порушень в районах курортів, які зумовлені меліоративними роботами. Адже, осушення, в результаті якого спостерігається, як правило, пониження рівня ґрунтових вод, може заподіяти шкоду родовищам мінеральних вод. Насторожує і те, що в районах деяких курортів, зокрема Трускавця, показники забруднення ґрунтів важкими металами перевищують допустимі норми [3]. Отже, очевидними є порушення статті 51 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», у якій окреслені екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію та експлуатації підприємств, споруд та інших об'єктів. Зокрема, у цій статті наголошується, що при проектуванні, розміщенні, будівництві, введенні в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування, а також в процесі експлуатації цих об'єктів забезпечується екологічна безпека людей, раціональне використання природних ресурсів, додержання нормативів шкідливих впливів на навколишнє природне середовище. Далі, акцентується увага на тому, що при цьому повинні передбачатися вловлювання, утилізація, знешкодження шкідливих речовин і відходів або повна їх ліквідація, виконання інших вимог щодо охорони навколишнього природного середовища і здоров'я людей [2]. Наведені вище дані засвідчують, що всі ці вимоги не виконуються.

Екологічна ситуація в рекреаційних місцевостях Карпатського регіону відбиває напружене становище, що склалося на всій території. На жаль, окремої, особливо жорсткої екологічної політики в місцях існуючого і перспективного рекреаційного освоєння не проводиться і пропонують для виправлення такого становища задіяти чинники економічної відповідальності за порушення екологічних вимог господарювання [3].

Звичайно, держава повинна відігравати вирішальну роль в плані забезпечення екологічної безпеки, зобов'язавши всіх економічних суб'єктів виконувати Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Ми поділяємо точку зору С.Ю.Поповича, що основними напрямками поліпшення екологічної ситуації є системний підхід до оптимізації взаємодії промисловості, транспорту, сільського і лісового господарства, соціальної сфери та інших секторів суспільних відносин, які використовують природні ресурси. Універсальним і найбільш оптимальним засобом взаємодії людського суспільства з природним середовищем є, на думку Поповича С.Ю., ідеологія збалансованого розвитку природних регіонів, в основу якої покладається концепція екологічної мережі [4].

Одним із першочергових завдань держави у галузі охорони природи має бути перехід до регіоналізації екологічної політики на засадах природоохоронного районування як першооснови побудови національної та регіональної екологічної мережі. Основними структурними елементами регіональної екологічної мережі у даному випадку відповідно до чинного законодавства будуть райони особливого екоприродокористування та охорони, кожний з яких охоплюватиме два підрайони - еколого-економічний та природоохоронний, відповідно кожний із правовими статусами, установленними режимами господарювання та охорони екосистем. Природоохоронний підрайон за своєю науковою цінністю створюватиме систему природних територій (еталонів природи), які уособлюватимуть у регіональній екологічній мережі в основному території природно-заповідного фонду або їх частини, припустимо площею більше однієї тисячі гектарів. Це мінімальна площа для підтримання локальної стабільності у гірських ландшафтах [4].

На перших порах, очевидно що адекватною реакцією на антропогенний фактор в Українських Карпатах має бути формування регіональної екологічної мережі. В її межах можна виділити такі райони особливого екологічного природокористування як Чорногора, Свидовець, Бескиди, Чивчини, Горгани, Вигорлат-Гутинський хребет та інші [4].

ВИСНОВКИ

Наведений текст засвідчує, що екологічна ситуація є наслідком формування територіально-галузевої структури Карпатського регіону, функціонування окремих галузей в його межах. Але, водночас, вона перетворюється у детермінант здоров'я населення, а також розвитку тих галузей, які вимагають для свого розвитку чистого довкілля.

Таким чином, подальше формування довкілля в Карпатському регіоні України повинно здійснюватися при врахуванні його територіально-галузевої структури, законів ринкової економіки та оптимальному використанні можливостей державного регулювання на базі коеволюційної концепції при безумовному дотримуванню екологічної безпеки для населення в умовах сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Екологічна безпека техноприродних геосистем у зв'язку з катастрофічним розвитком геологічних процесів / С.В.Гошовський, Г. І. Рудько, Б.М. Преснер – К.: ЗАТ «Нічлава», 2002. – 453 с.
2. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, N 41, ст.546) (Вводиться в дію Постановою ВР N 1268-ХІІ від 26.06.91, ВВР–1991.– N 41. – ст.547
3. Кравців В.С. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери. / В.С. Кравців, Л.С.Гринів, М.В Копач., С.П. Кузик –:[електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/kravciv1.htm
4. Попович С.Ю. Оптимізація індикаторів екологічного стану природного середовища. - <http://mail.menr.gov.ua/publ/bemconven/prirod/index.html>
5. Хвесик М. А. Продуктивність водоресурсних джерел України: теорія і практика : моногр. / М. А. Хвесик, І. Л. Головинський, О. В. Яроцька; під заг. ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. Б. М. Данилишина.–К., : 2007. – 412с.